

Pomen in vpliv novih lingvističnih spoznanj Ferdinanda de Saussurja

MARIJA ŠVAJNCER

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI – 2000 Maribor, marija.svajncer@mb.si*

SCN IV/2 [2011], 44–56

V članku sta obravnavana pomen in vpliv novih lingvističnih spoznanj Ferdinanda de Saussurja, enega izmed najpomembnejših sodobnih lingvistov in začetnika strukturalizma. Predmet njegovih raziskav je razlika med jezikom, govorom in govoricom. Semiologijo je uvrstil med znanosti. Članek obravnava tudi nekatera spoznanja v sodobni strukturalistični filozofiji, ki jih je navdihnil de Saussure, in posredni vpliv na razvoj slovenskega jezikoslovja.

The article deals with the importance and influence of new linguistic cognitions of Ferdinand de Saussure, one of the most important contemporary linguists and the beginner of structuralism. The subject of his investigations is the difference between language, speech and talking. He places the semiology into science. The article also deals with some cognition in the contemporary structuralistic philosophy inspired by de Saussure and his indirect influence on the development of Slovenian linguistics.

Ključne besede: jezik, sistem, semiologija, označenec, označevalec, sinhronija, strukturalizem

Key words: language, system, semiology, marked, marker, synchronia, structuralism

---

1 Uvod

Švicarski jezikoslovec Ferdinand de Saussure je imel na Univerzi v Ženevi v letih 1906–1907, 1908–1909 in 1910–1911 tri cikle predavanj o splošnem jezikoslovju. Na osnovi zapiskov navzočih slušateljev in njegovih ohranjenih osnutkov sta švicarska lingvisti Charles Bally in Albert Sechehaye, ki sta predavanja ovrednotila za genialna, pripravila knjižno izdajo z naslovom *Predavanja iz splošnega jezikoslovja* (*Cours de linguistique générale*, 1916).

Urednika priznavata, da jima je oblika ustnega poučevanja, ki je pogosto v protislovju s knjižno obliko, povzročala veliko težav. Prizadevala sta si, da bi napravila rekonstrukcijo, sintezo, poustvaritev in organsko celoto (Bally, Sechehaye 1997: 7–10).

Snov jezikoslovja, ki ga obravnava avtor, so razne oblike človeške govornice, tako rekoč vse oblike izražanja, pri tem pa si je zadal nalogo, da bi opisal in podal zgodovino jezikov in jezikovnih družin, odkrival sile, ki delujejo univerzalno in trajno v vseh jezikih, se dokopal do splošnih zakonov ter določil meje in definicije.

2 Govorica, govor in jezik

De Saussure poudarja, da je govornica družbeno dejstvo in eden izmed najpomembnejših dejavnikov v življenju posameznikov in družbe.

3. Govornica ima individualno in družbeno stran in ene si ni mogoče zamišljati brez druge. Vrhu tega:

4. V vsakem trenutku obsega hkrati tako ustaljeni sistem kakor razvoj; v vsakem trenutku je hkrati institucija sedanjosti in proizvod preteklosti. (de Saussure 1997: 20)

Težko je razločevati, kaj je zgodovina in kaj je sistem. Jezik je norma vseh drugih izraznih oblik govornice, je njen del, in to njen bistveni del. Seveda je tudi družbeni proizvod sposobnosti za govornico in množica nujnih konvencij.

Gledano v celoti, je govornica raznolična in pestra; sega na več področij, je hkrati fizična in psihična, vrhu tega pa pripada individualnemu in družbenemu področju; ni je mogoče uvrstiti v nobeno kategorijo človeških dejstev, saj ne vemo, kako izluščiti njeno enotnost. (de Saussure 1997: 21)

Jezik pa ima de Saussure za načelo klasifikacije, celoto na sebi, in za tisto, kar je pridobljeno. Ko ga ločuje od govora, hkrati družbeno razmejuje od individualnega ter bistveno od drugotnega in bolj ali manj naključnega. Jezik je po njegovem mnenju proizvod, ki ga človek sprejme pasivno, saj nikoli ne zahteva vnaprejšnjega premisleka. V nasprotju s tem je govor individualno dejanje volje in razuma, v njem de Saussure razlikuje kombinacije, s katerimi govorec uporablja jezikovni kod in z njim izraža svojo osebno misel, omeni pa tudi psihofizični mehanizem, ki mu omogoča, da te kombinacije povnanji (de Saussure 1997: 25).

1. Jezik je jasno definiran predmet v množici različnih dejstev govornice. Lahko ga umestimo v tisti del krožnega toka, kjer se slušna podoba poveže s konceptom. Je družbeni del govornice, zunaj posameznika, ta ga sam ne more niti ustvariti niti spreminjati; obstaja samo po sebi nekakšna pogodba med člani skupnosti. Po drugi strani pa se ga mora posameznik priučiti, da bi spoznal njegovo delovanje; otrok si ga prisvaja le postopno. (de Saussure 1997: 26)

Pisec jezik uvršča med človeška dejstva in ga pojmuje kot družbeno institucijo. Pomembno je njegovo spoznanje, da je jezik sistem znakov, ki izražajo ideje (de Saussure 1997: 26–27).

3 Semiologija, znak, označenec in označevalec

Znanost, ki proučuje življenje znakov v družbenem življenju, se imenuje semiologija. Avtor jo ima za del socialne psihologije, torej splošne psihologije. Izraz je starogrškega izvora – beseda *sēmion* pomeni *znak*. Zakone, ki jih bo semiologija šele odkrila, bo mogoče uporabljati v jezikoslovju. S tem ko je avtor jezikoslovje pridružil semiologiji, ga je uvrstil med znanosti in mu med njimi določil pomemben položaj (de Saussure 1997: 27).

Ferdinand de Saussure pravi, da jezikovni znak ne združuje stvari in imen, temveč koncept in slušno podobo, je torej psihična entiteta z dvema stranema. Pri tem trči na pomembno terminološko vprašanje: z izrazom *znak* namreč misli kombinacijo pojma in slušne podobe, vendar pa v utečeni rabi ta izraz v splošnem zaznamuje zgolj slušno podobo samo (de Saussure 1997: 79–81).

Avtor pojasnjuje, da je vez med označevalcem in označencem arbitrarna – arbitraren je sam jezikovni znak. Le-ta je namreč celota, ki izhaja iz povezave označevalca z označencem. Kar zadeva arbitrarnost, ne gre za to, da bi bil označevalec odvisen od govorceve svobodne izbire, temveč pomeni, da ni motiviran – arbitraren je glede na označenec, s katerim ga v resničnosti ne spaja nič naravnega. Poglavitni predmet semiologije je množica sistemov. Po de Saussurjevem mnenju arbitrarni znaki bolj kakor drugi uresničujejo ideal semiološkega postopka in prav zato je jezik, ki ga ima za najbolj razširjenega in kompleksnega med izraznimi sistemi, tudi izmed vseh najbolj značilen. Iz tega sklepa, da lahko jezikoslovje postane splošni vzorec za vsako semiologijo, čeprav, dodaja, je jezik seveda zgolj poseben sistem. Označevalec je zvočne narave ter poteka v času in svoje značilnosti povzema po njem; ima razsežnost, ki jo je mogoče meriti le kot časovno premico. To, da je označevalec glede na idejo, ki jo predstavlja, svobodno izbran, je samo videz, v resnici za jezikovno skupnost, ki ga uporablja, ni svoboden, marveč obvezen. Jezik kot dediščina nekako prihaja iz prejšnjega obdobja (de Saussure 1997: 82–85).

Arbitrarnost znaka, je prepričan pisec, jezik varuje pred vsakršnim poskusom, ki bi ga hotel spremeniti. Za uveljavitev katerega koli jezika je potrebna številnost znakov. Jezik je sistem in prav v tej razsežnosti vseeno ni popolnoma arbitraren, saj v njem velja relativni red; kot sistem je kompleksni mehanizem. V primerjavi z drugimi družbenimi institucijami je najmanj dovzeten za pobude in je tako rekoč eno z življenjem množice, le-ta pa je po naravi inertna, zato jezik deluje kot dejavnik konservacije. Pritrjen je na težo kolektiva in umeščen v čas, je govornica minus govor. De Saussure v nadaljevanju pojasnjuje, da je stalnost znaka v času, povezana s spreminjanjem v njem, načelo splošne semiologije. Jezik ne obstaja zunaj družbenega dejstva, saj je semiološki pojav (de Saussure 1997: 91).

Slovenski filozof Danilo Šuster v knjigi *Simbolna logika* (2000) omeni prav Ferdinanda de Saussura in navaja, da je semiotika ali semiologija splošni nauk o znakih in njihovi uporabi. Znak je nekaj, kar za nekoga nekaj označuje (Šuster 2000: 57). Zamisel o semiotiki kot interdisciplinarnem preučevanju znakov je nastala konec devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja.

4 Sinhrono in diahrono jezikoslovje

Ferdinand de Saussure razlikuje med sinhronim in diahronim jezikoslovjem, in sicer:

Sinhronično je vse, kar se nanaša na statični vidik naše znanosti, diahronično pa vse, kar zadeva razvoj. Prav tako bo sinhronija zaznamovala stanje jezika, diahronija pa fazo v razvoju. (de Saussure 1997: 95)

Po avtorjevem mnenju je nasprotje med tema stališčema absolutno in tako rekoč ne trpi kompromisa. Vrne se k spoznanju, da se sistem nikoli ne spremeni neposredno, saj je sam na sebi negiben. Spremenijo se samo nekatere njegove sestavine, in to ne glede na solidarnost, ki jih veže na celoto. Prejšnja definicija je zdaj dopolnjena – jezik je namreč sistem s sestavnimi deli, ki jih je mogoče in hkrati treba obravnavati v njihovi sinhroni solidarnosti. (de Saussure 1997: 97–101) Stanje in razvoj jezika pisec ponazori s prečnim in podolžnim prerezom rastlinskega stebela, šahovsko igro in simfonijo. Tako prikaže trenutni in razvojni vidik, razmerje med zapisom in »izvedbo« ter zunanji in notranji dejavniki. Glede primerjave s partijo šaha opozori na razliko, češ da ima igralec šaha namen, da premakne figuro, in tako vpliva na sistem, medtem ko se jezikovne sestavine premikajo oziroma spreminjajo naključno in samodejno. Sinhroni vidik je po avtorjevem mnenju nad diahronim; sinhronija pozna zgolj eno perspektivo – perspektivo govorcev. De Saussure omeni razliko: sinhroni zakon je preprost izraz obstoječega reda in le ugotavlja stvarno stanje, diahronija pa pomeni dinamični dejavnik, ki nekaj izvede in povzroči učinek (de Saussure 1997: 103–107).

Začetne definicije uredi v razmerje, v katerem je govornica sestavljena iz jezika in govora, jezik pa iz sinhronije in diahronije (de Saussure 1997: 113).

Sinhronično jezikoslovje se bo ukvarjalo z logičnimi in psihološkimi odnosi, ki povezujejo člene, ki obstajajo hkrati in tvorijo sistem, kakor te odnose vodi ista kolektivna zavest. Diahronično jezikoslovje pa bo, prav narobe, proučevalo odnose, ki povezujejo zapovrstne člene, ki jih ne vidi ista kolektivna zavest in ki drug drugega nadomeščajo, ne da bi skupaj tvorili sistem. (de Saussure 1997: 114)

Avtor je še bolj natančen: predmet splošnega sinhronega jezikoslovja je ugotavljanje temeljnih načel vsakega idiosinhronega sistema in konstitutivnih dejavnikov vsakega jezikovnega stanja. Splošne lastnosti znaka je tako mogoče šteti za sestavni del sinhronije (de Saussure 1997: 115). Od vseh drugih semioloških institucij se jezik razlikuje po tem, da na mah ne daje zaznavnih

entitet, čeprav te entitete nedvomno obstajajo, in da jezik uveljavi njihova igra (de Saussure 1997: 121).

5 Pot v strukturalizmu

Ferdinand de Saussure si je s svojimi novimi spoznanji iz splošnega jezikoslovja pridobil ugled predhodnika, začetnika strukturalizma. Njegovo življenje se je izteklo na začetku dvajsetega stoletja, strukturalizem pa se je začel najprej kot gibanje, nato pa kot filozofska smer pojavljati sredi dvajsetega stoletja.

Slovenski filozof Boris Majer in hrvaško-slovenski filozof Nenad Miščević uporabljata izraza strukturalizem in poststrukturalizem, medtem ko francoski filozof judovskega rodu Jacques Derrida in slovenski filozof Slavoj Žižek poudarjata, da Francija izraza poststrukturalizem ne pozna – izraz je vanjo prišel iz Združenih držav Amerike.

Boris Majer je avtor pregledne in problemske knjige z naslovom *Strukturalizem*; izšla je kar dvakrat, prvič leta 1971, drugič, v dopolnjeni izdaji, pa 1978. Strukturalizem je izšel iz lingvistike, ki je bila po Majerjevem mnenju vedno daleč od filozofije.

Ferdinandu de Saussuru, ki po pravici velja za enega izmed glavnih utemeljiteljev strukturalizma, še od daleč ne bi prišlo na misel, da bi svojo lingvistično teorijo pojmoval kot filozofijo, temveč prav nasprotno, skušal je lingvistiko utemeljiti kot eksaktno znanost in jo osvoboditi vseh neznanstvenih primesi. (Majer 1971: 3)

Majer odkrije posebnost, češ da Ferdinand de Saussure sploh ne uporablja besede *struktura*, temveč ves čas in dosledno le izraz *sistem*. Njegova prepoznavna znamenja so *signifikant* in *signifikat* (avtor ju prevaja kot *zaznamujoče* in *zaznamovano*) ter sinhronija in diahronija. De Saussure je bil utemeljitelj strukturalizma, vendar nikakor ne filozofski utemeljitelj, saj mu za to sploh ni šlo. Majer je kritičen do njegove redukcije jezika na abstraktni metajezik. Po njegovem mnenju je temeljna de Saussurjeva ideja podana v tezi, da je poljuben sistem mogoče in treba razložiti izključno iz njega samega, ker je sklenjena in samozadostna celota, ki je ni moč izpeljati iz diahroničnih zakonov (Majer 1971: 7–12).

Miščević v zgodovini strukturalizma prepozna tri faze, in sicer: prvo, ki jo oblikujejo Levi-Straussova dela o elementarnih strukturah sorodstva in strukturalni antropologiji, v njej se kaže navdušenje nad lingvistiko; drugo, ki jo predstavljajo Lacanovi spisi in Althusserjeva knjiga *Za Marxa* (Pour Marx, 1965); strukturalizem postane kritična teorija, ki se v imenu posameznih znanosti vprašuje o globalni filozofski shemi (med znanostmi Miščević omeni tudi lingvistiko, v tej fazi je le-ta že predmet kritike); in tretjo, ki jo ima filozof za poststrukturalizem, pravzaprav nadaljevanje strukturalizma in hkrati odzivanje nanj. Po prelomnici leta 1968 se namreč pojavijo nova imena, med starejšimi predstavniki pa omeni Louisa Althusserja in Michela Foucaulta, ki tedaj postaneta kritika druge strukturalistične faze. Poleg omenjenih filozofov naj bi

bila poststrukturalista še francoski filozof Gilles Deleuze in francoski filozof judovskega rodu Jacques Derrida (Miščević 1975: 7–8).

Derrida japonskemu prijatelju pojasnjuje svoj izraz *dekonstrukcija*. Uvedel ga je, ko je vladal strukturalizem (sčasoma je izraz postal prepoznavno znamenje njegove filozofije). Videti je bilo, da je šla v to smer tudi dekonstrukcija, saj je beseda pomenila, da je treba namenjati določeno pozornost strukturam, le-te pa same na sebi nikakor niso bile niti enostavne ideje, niti oblike, niti sinteze in niti sistemi. Dekonstrukcija je bil prav tako strukturalistični prijem, sočasno pa je bila antistrukturalistična kretnja. Pomenila je razdiranje, razstavljanje in razkrajanje vseh vrst strukture. Dekonstrukcija se zgodi, če je dogodek ter razmejitev ontološkega in predvsem povednega naklona tretje osebe sedanjika. Njen smisel je mogoče najti v kakem določenem kontekstu. Strukturalizmu so takrat vladali jezikovni modeli, tako imenovana strukturalistična lingvistika, imenovana tudi de Saussurjeva. Zato so predvsem v Združenih državah Amerike motiv dekonstrukcije povezovali s poststrukturalizmom. Derrida poudarja, da je beseda poststrukturalizem v Franciji neznana, razen kadar »prihaja« iz Združenih držav Amerike (Derrida 1995: 115–117).

6 Levi-Straussovo apliciranje de Saussurjevih jezikoslovnih spoznanj na socialno antropologijo

Hrvaški lingvist Dubravko Škiljan pravi, da je k de Saussurjevi uveljavitvi največ pripomoglo srečanje enega izmed najpomembnejših dejavnikov Praškega lingvističnega krožka, Romana Jakobsona s francoskim antropologom judovskega rodu Claudom Levi-Straussom, izvirno Lévi-Straussom. To se je zgodilo leta 1941 v New Yorku, v okoliščinah, v katerih sta se oba kot Juda znašla na begu pred nacizmom. Tedaj naj bi Levi-Strauss od Romana Jakobsona prevzel v temelju de saussurjevski koncept strukture kot učinkovito pojasnjevalno orodje na področju človeških fenomenov ter humanističnih in družbenih znanosti. Škiljan pravi, da se je tako »rodik« strukturalizem, de Saussure pa naj bi veljal, čeprav ex post, za njegovega najzgodnejšega teoretika (Škiljan 1997: 262).

Levi-Strauss se je zamislil nad de Saussurjevim proučevanjem odnosa med jezikom, zgodovino in religijo. Lingvistu očita, da le-ta ne ve, kako naj se sploh loti obravnavane snovi. V osnutku njegove lingvistične interpretacije o nastanku božanstev vidi nekakšno variacijo na slavno temo mitologije kot boleznih govorice. Preseneča ga, da de Saussure za svoje formule išče ilustracije na tistih koncih sveta, ki so tako oddaljeni od predela, od koder jemlje zglede, in močno oddaljeni drug od drugega. Predvideva, da je potreben lingvistični mehanizem za ustvarjanje novih imen, tak, ki bi mogel ustreči povpraševanju. V primerih, ki jih omenja de Saussure, so jezik, zgodovina in religija tesno prepleteni ter učinkujejo drug na drugega (Levi-Strauss 1985: 189–193).

Saussure, ki je dokazal sistematičen značaj jezika v njegovi sinhronični strukturi, se ni mogel odločiti za to, da bi to pojmovanje razširil na dejstva, ki jih je mogoče opazovati zgolj v diahroničnem poteku. (Levi-Strauss 1985: 195)

Levi-Strauss mu priznava, da je predhodnik strukturalističnega jezikoslovja, očita pa mu, da njegova razlaga ni ustrezna, saj skupina božanstev prav tako kot jezik sam oblikuje sistem, v katerem je slehernega boga mogoče razumeti samo v odnosu do celote. Videti je, da je brez zgodovinske obravnave težko interpretirati razhajanje in simetrijske učinke v imenskih sistemih sosednjih ljudstev, ki sestavljajo isto jezikovno družino (Levi-Strauss 1985: 195).

7 Lacanova preinterpretacija označevalca in označenca

Utemeljitelj teoretske psihoanalize, francoski filozof Jacques Lacan pravi, da je nezavedno strukturirano kakor govornica. Sklicuje se na Levi-Straussovo delo *Divja misel* (*La pensée sauvage*, 1962) in glede označevalcev trdi, da jih daje narava. Ti označevalci inavguralno organizirajo človeške odnose, dajejo jim strukture in jih modelirajo. Model lingvistike je kombinatorična igra, ki deluje sama od sebe in v svoji spontanosti, na predsubjektiven način; nezavednemu daje ta status prav njegova struktura (Lacan 1980: 31).

Ta struktura nam vsaj zagotavlja, da je za izrazom nezavednega nekaj, kar je moči kvalificirati, kar je dostopno in kar je moči objektivirati. (Lacan 1980: 32)

Lacan na področje vzroka vpelje zakon označevalca. Bistvena oblika, v kateri se najprej prikazuje nezavedno kot fenomen, je diskontinuiteta. Nezavedno je treba vse bolj radikalno umestiti v razsežnost sinhronije, na raven subjekta izjavljanja. (Lacan 1980: 36–39) Lacan govori tudi o označevalni strukturi. Označevalci so se lahko konstituirali v sočasnosti samo zaradi kake zelo opredeljene strukture konstituirajoče diahronije. Diahronijo pa usmerja struktura. (Lacan 1980: 64) Označevalec je za Lacana prvo znamenje subjekta (Lacan 1980: 86).

Če je subjekt subjekt označevalca – če ga to opredeljuje – si lahko zamislimo takšno sinhrono mrežo, da daje v diahroniji preferencialne učinke. Razumeti morate, da ne gre za nepredvidljive statistične učinke, pač pa da sama struktura mreže implicira vračanje. (Lacan 1980: 91)

Jacques Lacan omeni sintagmo sodobnega strukturalizma. Le-ta je po filozofovem mnenju natančno izpeljal družbene temelje na področju porazdelitve funkcij, in sicer v obliki izmenične igre. Sodobni strukturalizem naj bi še pokazal, kako osnovne menjave potekajo na ravni sorodstva, kolikor je ta raven postavljena v nasprotovanje z naravnim rojevanjem; menjave potekajo na ravni označevalca. Prav tu je mogoče najti najbolj elementarne strukture delovanja družbe in jih opisati v terminih kombinatorike (Lacan 1980: 198).

Če je subjekt tisto, kar vas učim, namreč subjekt, določen z govorico in govorom, to pomeni, da se subjekt in initio začneja na mestu Drugega, prav kolikor tam vznikne prvi označevalec. Toda kaj je označevalec? To vam že zadosti dolgo lajnam, da mi ni treba ponavljati, označevalec je tisto, kar zastopa subjekt, za koga? – ne za neki drugi subjekt, pač pa za neki drugi označevalec. (Lacan 1980: 262)

Iz poudarjanja, da je nezavedno strukturirano kakor govorica, je izpeljal topologijo, katere namen je, da pojasni konstitucijo subjekta. Očitali so mu, da daje prevladujočo vlogo strukturi, zanemarija pa dinamiko, ki je tako zelo navzoča v človeškem izkustvu. Vse izhaja iz strukture označevalca, ta struktura pa temelji na funkciji zareze. Psihoanaliza naj bi ljudi spomnila, da dejstev človeške psihologije ni mogoče dojeti brez funkcije subjekta, opredeljenega kot učinek označevalca (Lacan 1980: 269–274). Med označevalcem in označencem pa je po Lacanovem mnenju še neko drugo razmerje – razmerje učinka smisla (Lacan 1980: 330).

8 Problematizacija

Lingvistična spoznanja Ferdinanda de Saussurja imajo velik pomen, saj se je prvi domislil, kako je mogoče jezik urediti v sistem in premišljevali o njegovem statičnem položaju. Opozoril je na pomenske razlike med govorico, govorom in jezikom. Poudarjanje družbene strani je ohranilo jezikoslovno veljavo in se ni prevesilo v sociolingvistično analizo. Jezikoslovec ni predstavil razlike med družbenimi in človeškimi dejstvi, tudi sicer ni podal ene same in splošno veljavne definicije dejstva. Preučiti bi bilo treba tudi razmerje med dejstvom in institucijo. V nekaterih primerih tudi institucija lahko dobi pomen dejstva.

De Saussure ima govor za individualno dejanje volje in razuma. Pri vsebinski pojasnitvi torej povezuje vidika voluntarizma in racionalizma. Predvideva tako jezikovni kod, s katerim govorec (in govorka) izraža svojo osebno misel, kot tudi psihofizični mehanizem. Če je jezik dejstvo, na katero ljudje naletijo in se vanj tako rekoč rodijo, potem ga ni mogoče imeti za konvencijo oziroma nekakšno pogodbo med člani skupnosti. Razmerje med diahroničnim in sinhroničnim vidikom je veliko bolj zapleteno, kot je avtor pripravljen priznati.

Tega, da je de Saussure semiologijo uvrstil med socialno psihologijo, jezikoslovcu ne bi bilo smiselno očitati, saj je bil otrok svojega časa in je upošteval tedanji razvoj znanosti in ved. Veliko pomembnejše je, da je semiologiji skušal pridobiti status znanosti, torej ustrezno metodologijo, terminologijo, temeljna spoznanja in natančno izdelan načrt raziskovanja.

De Saussurjeva uvedba označenca in označevalna je prelomnega pomena. Prilastili in polastili so se ju mnogi drugi, in kar je poglobitno, dali so jima nov pomen ali pa so ju preinterpretirali. Nekateri so šli celo tako daleč, da sta postala čedalje težje razumljiva pojma. Znak je za de Saussurja celota, ki izhaja iz njune povezave. Označevalec je zvočne narave – meriti ga je mogoče kot časovno premico. Pri tem se poraja vprašanje, zakaj ima tako odločilen pomen prav zvočni vidik, saj nadaljevalci in nadaljevalke de Saussurjevega splošnega jezikoslovja postavljajo v ospredje jezik kot zapisan sistem – samo v taki obliki je zanje namreč lahko znanstveni predmet.

Kadar poudarja pomen jezikovne dediščine, zanika svojo trditev, da ima poglobitno veljavo sinhroni vidik. Treba je upoštevati tudi diahronijo, torej razvojni in zgodovinski vidik jezika. Seveda je Ferdinand de Saussure v resnici

to tudi storil: v svoji karieri univerzitetnega profesorja je predaval o različnih jezikih, na primer o sanskrtu (pri triindvajsetih letih, leta 1880, je zagovarjal doktorsko disertacijo o rabi absolutnega genitiva v sanskrtu), germanskih jezikih, stari grščini, latinščini in litovščini. Ker ni hotel sprejeti francoskega državljanstva (to je bil eden izmed pogojev za redno profesuro), se je iz Francije, kjer se je uveljavil, vrnil v rodno Švico. V Ženevi so prav zanj ustanovili katedro za primerjalno slovnico. Lotiti se je bilo treba tako sinhronih kot diahronih jezikovnih raziskav.

9 De Saussurjev vpliv

De Saussure je vplival na nadaljnji razvoj strukturalizma in na njegove pomembne predstavnike. Za nekatere izmed njih sta bila njegovo proučevanje jezikoslovja samo navdih in spodbuda, saj se v novih predmetih obravnave oddaljujejo od jezikoslovčevega izhodiščnega teoretičnega položaja. Izraz sistem nadomestijo s strukturo ter mu opisno in dejavno dodajo nove lastnosti. Tudi prenos sinhronije in diahronije na družbeno dogajanje dobi nove značilnosti. Največ preinterpretacij in novega razumevanja pa je opaziti pri rabi označevalca in označenca, ki na novo in drugače učinkujeta v filozofiji, teoretski psihoanalizi, socialni antropologiji in diskurzivni teoriji.

Ferdinand de Saussure je vplival na Pariški lingvistični krožek. Leta 1926 ga je ustanovil češki lingvist in literarni zgodovinar Vilém Mathesius, njegovi sodelavci pa so bili literarni teoretik in estetik Jan Mukařovský, jezikoslovca Roman Jakobson in Bohumil Trnka in drugi. Krožek je izhajal iz de Saussurjevih lingvističnih spoznanj in je bil eden izmed centrov strukturalističnega jezikoslovja (Majer 1971: 69).

Švicarski lingvist je zapustil sled tudi v slovenski lingvistiki. Marko Jesenšek je proučil vpliv Pariškega lingvističnega krožka na razvoj slovenskega jezikoslovja. Ugotavlja, da je imel ta krožek velik, čeprav nekoliko zamaknjen vpliv na razvoj slovenskega jezikoslovja v dvajsetem stoletju. Češki lingvist Bohuslav Havránek z jezikovnosistemske stilistiko in teorijo jezikovnih zvrsti, Vilém Mathesius s členitvijo po aktualnosti in ruski lingvist Nikolaj S. Trubeckoj s fonologijo so vplivali na številne slovenske jezikoslovce, med njimi predvsem na Borisa Urbančiča, Toma Korošca in Ado Vidovič Muha, na izhodiščih praške (ženevske, ameriške in kopenhagenske) šole pa je bila napisana tudi slovnica Jožeta Toporišiča, ki je zaznamovala slovensko strukturalno jezikoslovje od sedemdesetih let pa tako rekoč do konca prejšnjega stoletja. Ustanovitelj Praškega lingvističnega krožka je bil Roman Jakobson. Postavil je ostro nasprotje med diahronim in sinhronim raziskovanjem jezika ter ločevanjem med govorico, govorom in jezikom. Jezik je bil zanj sistem znakov in torej del semiologije (Jesenšek 2011: 283–284).

Predhodnik praškega strukturalizma na Slovenskem je Anton Breznik (Besedni red v govoru, 1908), ki je predstavil vprašanje besednega reda kot eno izmed temeljnih vprašanj slovnice ter tako napovedal način razmišljanja, ki ga je v PLK-ju določila Mathesiusova

teorija členitve po aktualnosti v tridesetih letih 20. stoletja. /.../ Zanimivo je, da je o tem razmišljal tudi Breznik, žal pa je njegova razprava ostala spregledana in brez večjih odmevov v slovenskem oz. mednarodnem jezikoslovju. (Jesenšek 2011: 284–285)

Jezikoslovec Anton Breznik je leta 1908 izpostavil vprašanje besednega reda kot eno izmed temeljnih vprašanj slovenske skladnje. Breznik je neke vrste predhodnik strukturalne členitve po aktualnosti in jezikoslovec, ki se je ob Mathesiusu prvi začel resno ukvarjati s strukturnimi vprašanji stavka in povedi. Ugotovil je, da o prosti stavi ne zadošča razmišljati samo znotraj povedi, temveč se mora tega lotiti v okviru sobesedila oziroma govornega odstavka (Jesenšek 2011: 285).

Stavek je ob pomenskem vidiku obravnaval tudi strukturo, in sicer je ločeval med prosto in neprosto (stalno) stavbo ter pričakovanim in nepričakovanim stavčnim poudarkom, s tem pa je uveljavil členitev po aktualnosti ter nakazal vprašanja, ki jih je kasneje reševal Daneš. (Jesenšek 2011: 286)

Jesenšek ugotavlja, da smo Slovenci dobili prve informacije o Praškem lingvističnem krožku skoraj brez zamudništva. Publicist in prevajalec Božidar Borko je od leta 1932 v časopisu *Jutro* poročal o novi češki teoriji književnega jezika in je bil prvi posrednik novih razmer v češkem jezikoslovju. Sam sicer ni bil jezikoslovec, uspelo pa mu je, da je nove poglede prilagodil našim razmeram, tako da je jezikovni funkcionalizem nadgradil s tako imenovano prožno ustaljenostjo in iskanjem srednje poti med umetnim in ljudskim jezikom. Strukturnalnemu jezikoslovju praške šole je bil zelo naklonjen – imel ga je za pomembno novost v evropskem jezikoslovju na prelomu dvajsetih in tridesetih let dvajsetega stoletja. Praške jezikoslovce je imenoval jezikovne reformatorje in upornike proti slovniškemu formalizmu v tedanjem jezikoslovju ter pripisal velik pomen funkcijskemu vrednotenju jezika. Sčasoma je spoznal, da nekritični prenos tujih teoretičnih jezikovnih spoznanj ni ustrezen, temveč je treba upoštevati posebnosti jezikovnih razmer različnih evropskih knjižnih jezikov. Pri reševanju jezikovnokulturnih vprašanj na Slovenskem je potrebno jezikovne koncepte prilagajati. Srednjo pot med romantičnim (ljudski jezik je osnova za knjižni jezik) in realističnim pogledom (jezik naj bi raziskovali funkcijsko) na jezik, ki bi bila sprejemljiva za Slovence, je imenoval prožna ustaljenost (Jesenšek 2011: 286–287).

Strukturalna teorija je razdvojila tudi slovensko javnost (tako kot češko) in sprva ni bila sprejeta z navdušenjem, uveljavljati pa se je začela v šestdesetih letih in je nato prevladala v konceptu SSKJ-ja ter se uveljavila v Toporišičevi slovnici – od šestdesetih let je pomembno vplivala na slovenski knjižni jezik in normativnost. (Jesenšek 2011: 286)

Jesenšek omeni tudi prispevek jezikoslovca in pesnika Boža Voduška, začetnika jezikovnosistemske stilistike, ki je prvi pisal o Praškem lingvističnem krožku na teoretični ravni in tudi vplival na Borkova poročila. Zavzemal se je za funkcijskozvrstno in socialno členjenost slovenskega jezika ter spodbujal nastavke za teorijo interesnih govoric. Poudarjal je pomen jezikovne dinamičnosti in sinhrono raziskovanje jezika. Zavrnil je ljudski jezik kot edino

pravo podlago za slovensko knjižno normo in pretirani purizem v slovenskem jezikoslovju. Ada Vidovič Muha opozarja na Voduško naravno razmerje do jezika in na načelo ustaljenosti, ki ga je povezovalo s praško idejo jezikovne kulture (Jesenšek 2011: 288–289).

Boris Urbančič je poskušal nekritično prenesti češko jezikovno teorijo v slovenski prostor. Zavračal je diahrono raziskovanje v slovenskem jezikoslovju, ljudski jezik kot osnovo za knjižno normo in historizem. Jezikoslovje bi se po njegovem mnenju moralo formalno modernizirati (Jesenšek 2011: 290).

Najmočnejši in pozitivni vpliv praške strukturalistične šole na slovensko jezikoslovje se kaže v delih Toma Korošca in Ade Vidovič Muha: njuno jezikoslovje je raslo iz teoretičnih osnov praškega strukturalizma in slovenskega razumevanja teh vprašanj, kakor so se oblikovala na razvojni premici od Breznika, Voduška, Kocbeka in Bajca do teoretičnih konceptov za izdelavo SSKJ-ja. (Jesenšek 2011: 292)

Tomo Korošec je uveljavil stilistiko jezika in besedila kot eno izmed najpomembnejših vprašanj sodobnega raziskovanja knjižnega jezika in v slovensko jezikoslovje prinesel nov pogled na raziskovanje stilnih sredstev jezika in besedil. Jezikovno kulturo je razumel v smislu Praške lingvistične šole kot aktivno poseganje v prid knjižnega jezika. Ada Vidovič Muha meni, da na Slovenskem ne gre za čisto aplikacijo češke lingvistične šole. Lingvistka igra pomembno vlogo pri povezovanju češke in slovenske jezikoslovne strukturalne misli. Le-ta se je skupaj s češkim strukturalizmom razvijala v smeri funkcijskega jezikoslovja. Ada Vidovič Muha ima jezik za sistem in ga ločuje od govora (Jesenšek 2011: 292–293).

De Saussurjeva stališča spodbujajo tudi spoznanje, da se jezikovnih vprašanj ni primerno lotevati vrednostno. V njegovih predavanjih ni nikjer mogoče prebrati, da bi bilo treba razlikovati med malimi in velikimi jeziki oziroma med pomembnimi in nepomembnimi. Jezikovno proučevanje nas usmerja tudi k lastnemu jeziku. Jesenšek pravi:

Evropsko leto jezikov ali Evropsko leto medkulturnega dialoga sta zato za t. i. 'male jezike' EZ-ja zelo pomembni akciji, ki morata spodbujati razmišljanje o jeziku v EZ-ju, omogočati jezikovna povezovanja v regiji in zagotavljati pogoje, ki bodo 'malim jezikom' (čeprav na papirju prav tako 'uradnim jezikom' EZ-ja) omogočali kolikor toliko enakovreden položaj v razmerju do globalnega jezika. Slovenščina se je po osamosvojitvi in nato priključitvi k EZ-ju znašla v položaju, ko je en prevladni jezik (bivše) skupne države (srbohrvaščina) zamenjala z drugim prevladnim jezikom (nove) skupne države (angleščina). (Jesenšek 2009: 9)

De Saussurjeva stališča o tem, da ni primerno razlikovati med tako imenovanimi malimi in velikimi jeziki, lahko prispevajo k aktualnemu prizadevanju za ohranjanje položaja, pomena in rabe slovenskega jezika tako v javnosti, političnem delovanju, na univerzi in v Evropski uniji kot tudi v znanosti.

10 Sklep

Ferdinand de Saussure je pomemben in izviren sodobni jezikoslovec, začetnik strukturalizma in utemeljitelj semiologije kot znanosti. V jezikoslovno preučevanje je uvedel pomembno pomensko in terminološko razlikovanje. Njegovo delo še danes pomeni teoretično izhodišče za lingvistični študij in razumevanje razvojnih faz strukturalizma. Njegov vpliv je bil velik: posredno se je pod vplivom Praškega lingvističnega krožka kazal tudi v slovenskem jezikoslovlju.

LITERATURA

Jacques DERRIDA, 1988: *Glas in fenomen*. Ljubljana: Založba ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Studia humanitatis).

Jacques DERRIDA, 1994: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze. (Knjižna zbirka Krt 91).

—, 1995: Pismo japonskemu prijatelju. *Sodobna literarna teorija*. Ljubljana: Krtina. (Knjižna zbirka Temeljna dela). 113–117.

Michel FOUCAULT, 2001: *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Marko JESENŠEK, 2009: Slovenski jezik in Evropska zveza. Maribor: *Slavia Centralis*. II/2, 7–23.

—, 2011: Vpliv Praškega lingvističnega krožka na razvoj slovenskega jezikoslovja. *Vzájemným pohlede / V očeh drugega – Česko-slovinské a slovinsko-české styky ve 20. století / Češko-slovenski in slovensko-češki stiki v 20. stoletju*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanska knihovna. / Publikace Slovanské knihovny; 68). 283–296.

Jacques LACAN, 1980: *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Zbirka Misel in čas).

—, 1988: *Etika psihoanalize. Seminar Jacquesa Lacana*. Ljubljana: Delavska enotnost. (Zbirka Analecta).

—, 1994: *Spisi*. Ljubljana: Razprave 4/1993, Problemi 8/1993. (Zbirka Analecta).

Claude LÉVI-STRAUSS, 1985: *Oddaljeni pogled*. Ljubljana: Založba ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

—, 1993: *Rasa in zgodovina. Totemizem danes*. Ljubljana: Škuc, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Studia humanitatis).

—, 2004: *Divja misel*. Ljubljana: Krtina. (Knjižna zbirka Temeljna dela).

Boris MAJER, 1971: *Strukturalizem*. Ljubljana: Komunist.

—, 1978: *Strukturalizem*. Ljubljana: Komunist.

Nenad MIŠČEVIĆ, 1975: *Marksizam i post-strukturalistička kretanja. Althusser, Deleuze, Foucault*. Rijeka: Marksistički centar, Centar za društveno i uslužno djelatnost mladih. (Biblioteka Prometej).

Ferdinand de SAUSSURE, 1997: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. (Studia humanitatis).

Dubravko ŠKILJAN, 1997: Saussurjev ustvarjalni molk. V: Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. (Studia humanitatis). 261–280.

Danilo ŠUSTER, 2000: *Simbolna logika*. Maribor: Pedagoška fakulteta. (Knjižna zbirka Učbeniki).

Boštjan TURK, 1997: Ferdinand de Saussure: Geneza sodobnega jezikoslovja. V: Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij. (Studia humanitatis). 281–293.

Slavoj ŽIŽEK, 2011: *Poskusiti znova – spodleteti bolje*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Zbirka Čas misli).

THE IMPORTANCE AND INFLUENCE OF NEW LINGUISTIC COGNITION OF FERDINAND DE SAUSSURE

The Swiss linguist Ferdinand de Saussure has influenced modern linguistics and formed the theory of general linguistics, in which he differentiates between language, speech and talking. The problems are suited into a social context. Semiology is placed into the scientific field, and important terminology differences are introduced, especially the difference between a marker and the marked, and synchrony and diachrony. De Saussure stressed the importance of synchronous language studies. His original theory of general linguistics is believed to be the beginning of structuralism. He influenced the most notable representatives and followers of this philosophical field. His main terminology was used in its original sense as well as in new interpretations and preinterpretations. Many, especially the followers of theoretical psychoanalyses and discourse theorists, have digressed far from de Saussure's semiology. This Swiss linguist has also influenced the Prague linguistic circle which in turn influenced the Slovenian linguists and their comprehension of language. This influence has been studied by the Slovenian linguist Marko Jesenšek. De Saussure's views on unsuitable differentiation of small and large languages and the denial of the point of value can contribute to the current effort to keep the position, meaning and usage of the Slovenian language in the public and political operations and scientific work at the university as well as on the level of the European Union.
